

Kur'an-Hadis Çerçevesinde Ahlak ile Anlaşılan Nedir?

İnsanlar var olduğundan beri ahlâk konusu dinler arasında geniş yankı uyandırmıştır. Bu yazımızda İslam kaynaklarından Kur'an ve Hadis çerçevesinde ahlak ile anlaşılanın neliği hususuna değineceğiz. Evvela ahlak, Arapça'da "tabiat, huy, seciye" anlamına gelen hulk veya huluk kelimesinin çoğuludur. Sözlüğe göre "halk" kelimesi insanın fiziki yapısı için kullanılırken, "hulk" ise insanın manevi yapısı için kullanılmaktadır. İslam kaynaklarında, özellikle hadislerde, hulk ve ahlâk kelimeleri sıklıkla iyi ve kötü huyları, özellikle de fazilet ve reziletleri ifade etmek için kullanılır; ve erdemli davranışlar "hüsnü'l-huluk, mehâsinü'l-ahlâk, mekârimü'l-ahlâk, el-ahlâku'l-hasene, el-ahlâku'l-hamîde" kavramları ile; kötü alışkanlıklar ve kötü davranışlar ise "sûü'l-huluk, el-ahlâku'z-zemîme, el-ahlâku's-seyyie" vb. terimlerle karşılanır. Ahlâkın yanı sıra yemek yeme, sohbet etme, seyahat etme gibi günlük hayatın çeşitli alanlarındaki davranış ve görgü kurallarını ele alıp bu alanlardaki takdire değer davranış biçimlerine, tavsiyelere ve görgü kurallarına edep de denir.¹

Câhiliye çağında ahlak; iyilik, doğruluk gibi ahlaki içerikli kavramların yanı sıra yiğitlik, kerem, seha, vefa gibi çeşitli kavramlar ve bunların zıt anlamlarını ifade etmek için de yaygın olarak kullanılır. Ancak, son derece evrensel bir ahlak anlayışını ifade etmekten uzak olan bu fikirlerin tümü dünyevi ve kabileci bir yapıdadır. Cahiliye Arapları ahirete inanmadıkları için hayatın amacının bu dünyadan yararlanmak olduğuna inanırlardı. Dönemlerinin şiir temaları kadın, aşk, şarap ve kabile savaşları olup anlattıkları, cahiliye döneminin hedonistik ahlakıdır. Cahiliye dönemindeki tüm güzel ahlakların arkasında, kişisel veya kabilesel gurur, şeref, gazap, hamiyet, şöhret kazanmak, soylular tarafından saygı görmek, cömertlik ve yiğitlik gibi kişisel veya kabile duygularının tatmin edilmesi, insanlarda hem korku, hem de hayranlık hissi uyandırma arzusu vardır. İslam, yumuşaklık ve şefkat üzerine kuruludur, bu da kişinin öfke ve şiddetten, kabile ruhlarına karşı kendini dizginlemesi ve muhafaza etmesi anlamına gelir. Arap kabilelerinin derin ve anlamsız putperestliklerindeki yaşam tarzı, gelenek ve uygulamalarına dayalı bir toplumsal yapı oluşturmak, yüksek ahlaki standartların oluşmasının önündeki engellerdir.²

* KLU İlahiyat Lisans 2018 Mezunu. İZU Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı Yüksek Lisans 2023 Mezunu.

¹ Mustafa Çağrı. "Ahlak", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1989; 2: 1.

² Çağrı. "Ahlak", *TDV İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1989; 2: 1.

Ahlak, insanlara iyilik etmek, kötülükten kaçınmak için takip edilmesi gereken kuralları öğretir. İnsan hayatını tanzim edicidir. İç huzura ve rahata kavuşturur. Tavırlarımızı ve hareketlerimizi terbiye eder ve vicdani denge sağlar.³

İslam'da ahlak, Kur'an ve hadislerde geniş bir şekilde ele alınır. Ahlak, sadece dini ibadetlerle sınırlı değildir; aynı zamanda günlük yaşamın her yönünü kapsar. Müslümanlar, günlük hayatlarında Allah'a itaati ve peygamberin sünnetine, koyduğu ilkelere uymayı amaçlarlar. İslam'a göre ahlaki davranışlar, kişinin Allah'a yakınlığını artırır ve toplumda huzur ve barışın sağlanmasına katkıda bulunur. İslam'a göre ahlak, Allah'a itaati ve insanlar arasında adaleti içerir. Kuran'da sık sık iyilik yapma, doğruluk, sabır, cömertlik, merhamet ve adil davranma gibi erdemler vurgulanır. Örneğin, Kuran'da "Allah iyilik yapmayı ve adil davranmayı, yakınlarla yardım etmeyi emreder."⁴ gibi ayetler bulunmaktadır. Kuran ve Hadisler, Müslümanlara nasıl davranmaları gerektiği konusunda detaylı talimatlar sunar. Örneğin, Kuran'da "Kullarıma söyle, onlar için en iyisini söylesinler."⁵ şeklindeki ayetler, insanların birbirlerine karşı nazik olmalarını vurgular. Hadislerde, komşuluk, aile içi ilişkiler gibi konular üzerinde durulur. "Bunun yanında bir (birr), takvâ, hidâyet, sırât-ı müstakim, sıdk, amel-i sâlih, hayır, mâruf, ihsan, hasene ve istikamet gibi iyi ahlâklılık; ism, dalâl, fahşâ, münker, bağy, seyyie, hevâ, israf, fisk, fücûr, hatîe, zulüm gibi kötü ahlâklılık ile yakın anlam ifade eden birçok terim vardır. Hadislerde ise bu terimlerin yanında ahlâk ve hulk kelimeleri de kullanılmıştır."⁶

Hadislerde, dürüstlük, sadakat, hoşgörü, sabır gibi erdemler sık sık vurgulanır ve Müslümanların bu erdemleri günlük hayatlarında uygulamaları teşvik edilir. Hz. Muhammed'in "Kimse, kendisi için istediğini başkası için istemedikçe gerçek anlamda iman etmiş olmaz."⁷ gibi ifadeleri, başkalarına karşı empati ve iyi niyetin önemini vurgular. Peygamberimiz "ben güzel ahlakı tamamlamak üzere gönderildim"⁸ diye buyurmuştur. "Ahlaken üstün olanınız, imanı en üstün olanınızdır" hadisi de yine İslam'ın ahlâka verdiği değeri gözler önüne serer. Bununla birlikte "Düşünmek gibi tedbir, güzel ahlâk gibi kazanç yoktur"⁹ hadisi de fikir ve ahlâk üzerine dikkat çekicidir. Nihayet şu hadis de İslam'da ahlâkın değerini belirleme açısından önemlidir. "İnsan, ibadeti az da olsa, ahlâkının güzelliği sayesinde ahirette şerefli yerlere ve büyük derecelere yükselir."¹⁰

Kur'an'da kötü ahlaka dair olarak şeytanın insanı güzel ahlâkın zıddı olan kötülük ve çirkinliğe sevk ettiği ifade edilir.¹¹ Bunun dışında Kur'an kötü arzuların esiri olan insanı

³ Veli Ertan, "İslam Ahlak Güzelliğinden İbarettir", *İslam Medeniyeti Dergisi*, 1967, 27.

⁴ Nahl, 16/90

⁵ İsrâ, 17/53

⁶ Mustafa Çağrıncı. "Ahlak", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1989; 2: 2.

⁷ Tirmizî, Sıfatü'l-kıyâme, 59

⁸ Muvatta, Husnü'l Halk, 8; Müsned, 2/381

⁹ İbn Mace, Zühd, 24

¹⁰ İbrahim Agah Çubukçu, "İslam'da Ahlak Meselesi", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Ankara Üniversitesi Basımevi 1975, XX, 14.

¹¹ Bakara, 2/169.

“hevâsını tanrı edinen”¹² şeklinde tanıtmış, atalarını taklit edenleri ise “Onlar sağır, dilsiz ve kördürler; akıllarını kullanamazlar”¹³ ifadesiyle eleştirmiştir. Allah, “Şeytan içki ve kumarla aranızda düşmanlık ve nefret sokmak ister”¹⁴ buyurur. Ayrıca Kur’an’da eski toplumların yıkılışlarında ahlâkî çözüme ve bozulmanın rol oynadığını haber veren ayetler yer alır. Fakat en nihayetinde sâlih kullarını yeryüzüne hâkim kılacağını bildirilir.¹⁵ Diğer yandan, iyiliğin getirdiği sevincin, kötülüğün oluşturduğu pişmanlık ve elemi Kur’an ve Sünnette yer aldığı görülür. Nitekim Hz. Muhammed, “Bir insan iyilik yaptığında sevinç, kötülük yaptığında üzüntü duyabiliyorsa artık o gerçekten mümindir”¹⁶ buyurmuştur.

İslâm’da ahlâkî vazifeler uhrevî müeyyideye bağlanmış,¹⁷ iyilere cennet vaat edilmiş, kötüler cehennemle tehdit edilmiştir. Buna ilaveten Kur’an ve Sünnette Allah’ı en yüksek derecede sevmek¹⁸, O’nun hoşnutluğuna lâıyk olmak ve O’ndan hoşnut olmak¹⁹ temel ahlâkî motif olarak gösterilmiş, doğru inanç ve temiz yaşayışın en yüksek gayesinin Allah rızası olduğu²⁰ vurgulanmıştır.²¹ İslâm’ın öngördüğü bu ahlâkî terakkinin ulaşacağı son nokta, insanın gaye bakımından çıkar kaygılarını aşması, hatta cennet ümidi ve cehennem korkusunun da ötesinde bütün düşünce ve davranışlarını Allah’ın emrine ve rızasına uygun düşüp düşmeyeceği açısından değerlendirmesidir.²² Bu son noktada İslâm ahlâkı pragmatik eğilimleri ortadan kaldırmakta ve bir ahlâk hüviyeti kazanmaktadır.²³

Kur’an’ın genelinde güzel ahlaka sahip kişilerde bulunması gereken özelliklere değinen Hucurat adlı bir sure mevcuttur. Bu sureye “ahlak” veya “adap” suresi de denir. Surede sıklıkla değinilen konular şu şekildedir; Allaha ve Resulüne itaat etmek, saygı ve hürmet göstermek, bilginin kaynağını ve doğruluğunu araştırmak, insanlarla alay etmemek ve onları küçük görmemek, insani ilişkilerde gıybet, kusur arama ve kötü zannın yasaklanmış olması.²⁴

Görüldüğü üzere İslam'a göre ahlak, içsel bir gelişim ve dışsal davranış biçimlerinin bütünleşmesini içerir. İçsel olarak, bir Müslüman, Allah'a karşı takva (Allah'a karşı gelmekten sakınma), şükür, sabır gibi erdemleri geliştirmeye çalışır. Dışsal olarak ise, doğruluk, adil davranış, cömertlik gibi ahlaki prensipleri günlük hayatında uygular. Bu çerçevede, İslam'a göre ahlak, hem Allah'a karşı sorumluluk hem de insanlar arasında adalet ve merhamet

¹² Furkân 25/43; Câsiye 45/23

¹³ Bakara 2/170-171

¹⁴ Mâide 5/91

¹⁵ Enbiyâ 21/105

¹⁶ Müsned, V, 251

¹⁷ Kasas 28/83-84; Tâhâ 20/15; Mü'min 40/17; Câsiye 45/27

¹⁸ Bakara 2/165

¹⁹ Mâide 5/119

²⁰ Tevbe 9/72; Hadîd 57/27

²¹ Mustafa Çağrıncı. “Ahlak”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1989; 2: 2.

²² Hûd 11/112; Şûrâ 42/15; İnsân 76/8-9

²³ Mustafa Çağrıncı. “Ahlak”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1989; 2: 3.

²⁴ Fatih Güdürü, “İman ve Ahlak Eğitimi Açısından Hucurat Suresi”, *Afyon Kocatepe Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi*, Aralık 2019, 2, 149-150.

duygusuyla donatılmış olmayı içerir. İyilik, doğruluk, sabır gibi erdemlerin pratikte hayata geçirilmesi, Müslümanların ahlaki bir yaşam sürmelerine katkı sağlar.

Sonuç olarak, İslam'a göre ahlak, Müslümanların Allah'a itaati ve insanlar arasında adaleti sağlamak için gerekli olan erdemleri içerir. Kuran ve Hadisler, Müslümanlara ahlaki bir yaşam sürmeleri için rehberlik eder ve toplumda huzur ve barışın sağlanmasına katkıda bulunurlar. Aksi takdirde merhum Mehmet Akif'in *Safahat*'ında dediği gibi levsiiyata saplanır çıkamayız:

Çiğnenirsek biz bugün, çiğnenmek istihkâkımız:
Çünkü izzet nerde, bir bak, neredir ahlâkımız.
Müslümanlık pâk sîretten ibâretken, yazık!
Öyle saplandık ki levsiiyâta: Hâlâ çıkmadık!.

...

Ne irfandır veren ahlâka yükseklik, ne vicdandır;
Fazîlet hissi insanlarda Allah korkusundandır.